

Tovbayev G'ofur Zulkaynarovich

Guliston davlat universiteti o'qituvchisi

GLOBAL EKOLOGIK MUAMMONI HAL QILISH

YO'LLARI

Annotatsiya: Bugungi kunda *geoekologik xavfsizlik* davlatlarning milliy xavfsizligining muhim qismiga aylandi. Bu atama har bir shaxs, jamiyat, davlat va atrof-muhitni favqulodda vaziyatlardan himoya qilish holati sifatida tushuniladi. Shunga ko'ra, ekologik xavfsizlik turli darajalarda ko'rib chiqilishi mumkin – lokal(ayrim hollarda milliy)dan globalgacha. Jamiyat va tabiat uchun salbiy bo'lgan noqulay ekologik vaziyatlarning oqibatlarini oldini olish, minimallashtirish yoki bartaraf etish maqsadida jamiyatning tabiatga maqsadli ta'sirini ta'minlaydigan *ekologik siyosatni* amalga oshirishga asoslanadi.

Kalit so'zlar: geoekologik xavfsizlik, ekologik siyosat, monitoring, atrof-muhit muhofazasi, Kioto protokoli, Monreal protokoli, Rio konfrensiyasi.

Товбаев Гофур Зулкайнарович

Преподаватель Гулистанского государственного университета

ПУТИ РЕШЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ

ПРОБЛЕМЫ

Аннотация: Сегодня *геоэкологическая безопасность* стала важной частью национальной безопасности. Под термином понимается состояние защищенности каждого человека, общества, государства и окружающей среды от чрезвычайных ситуаций. Соответственно экологическая безопасность может рассматриваться на разных уровнях - от локального (в ряде случаев национального) до глобального. В его основе лежит реализация *экологической политики*, обеспечивающей целенаправленное воздействие общества на природу с целью предотвращения, минимизации или ликвидации негативных для общества и природы последствий неблагоприятных экологических условий.

Ключевые слова: геоэкологическая безопасность, экологическая политика, мониторинг, охрана окружающей среды, Киотский протокол, Монреальский протокол, Рио-де-Жанейрская конференция.

Tovbayev Gofur Zulkaynarovich
Lecturer at Gulistan State University

WAYS TO SOLVE THE GLOBAL ECOLOGICAL PROBLEM

Annotation: Today, geoecological security has become an important part of national security. The term refers to the state of protection of every person, society, state and environment from emergencies. Accordingly, environmental security can be considered at different levels - from local (in some cases national) to global. It is based on the implementation of environmental policies that ensure the targeted impact of society on nature in order to prevent, minimize or eliminate the consequences of adverse environmental conditions for society and nature.

Keywords: geoecological security, environmental policy, monitoring, environmental protection, Kyoto Protocol, Montreal Protocol, Rio de Janeiro Conference.

Bugungi kunda *geoekologik xavfsizlik* davlatlarning milliy xavfsizligining muhim qismiga aylandi. Bu atama har bir shaxs, jamiyat, davlat va atrof-muhitni favqulodda vaziyatlardan himoya qilish holati sifatida tushuniladi. Shunga ko'ra, ekologik xavfsizlik turli darajalarda ko'rib chiqilishi mumkin – lokal(ayrim hollarda milliy)dan globalgacha. Jamiyat va tabiat uchun salbiy bo'lgan noqulay ekologik vaziyatlarning oqibatlarini oldini olish, minimallashtirish yoki bartaraf etish maqsadida jamiyatning tabiatga maqsadli ta'sirini ta'minlaydigan *ekologik siyosatni* amalga oshirishga asoslanadi. Akademik N. N. Moiseevning fikricha, bunday ekologik siyosat fuqarolik jamiyati sharoitida ishlab chiqilishi va davlatning maqsadli harakatlarini belgilab berishi mumkin. Uning vazifasi ijtimoiy rivojlanish strategiyasini biosferaning rivojlanish qonuniyatlari va uning hozirgi

holati bilan uyg'unlashtirishdan iborat. Ekologik siyosatning asosiy yo'nalishlariga odatda quyidagilar kiradi:

1) ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonida tabiiy resurslardan foydalanishni optimallashtirish;

2) tabiatni inson faoliyatining salbiy oqibatlaridan muhofaza qilish;

3) aholining ekologik xavfsizligi. Shuni qo'shimcha qilish mumkinki, bu sohalarining barchasini amalga oshirish ko'p jihatdan muayyan mamlakatning umumiy rivojlanish darajasiga, asosiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni qanday hal qilishiga bog'liq.[1]

Hududiy jihatdan ekologik siyosatni *global va davlat (milliy) miqyosidagiga bo'lish mumkin.*

Global ekologik siyosat o'z rivojlanishida bir necha ketma-ket bosqichlarni bosib o'tdi. Uning asosiy bosqichlari 1972(Stokgolm), 1992(Rio de Jenayro), 2002(Yoxannesburg), 2015(Nyu-York) yillarda BMT tomonidan o'tkazilgan Jahon konferensiyasi edi.

BMTning inson muhiti bo'yicha birinchi Jahon konferensiyasi 1972-yilda Stokgolmda universal yondashuvlarni shakllantirish va xalqaro ekologik infratuzilmani yaratishning boshlanishi bo'lib, xalqaro ekologik siyosatning asosiy tamoyillari e'lon qilindi. Aynan shu konferensiyadan so'ng "Inson va biosfera", "Jahon iqlim dasturi" va "Xalqaro geosfera-biosfera dasturi" kabi yirik jahon ekologik dasturlarini amalga oshirish boshlandi, atrof-muhit holati to'g'risida muntazam ma'ruzalar chop etila boshlandi, keng qamrovli Global tizim faoliyat ko'rsata boshladi. 1980-yilda UNEP shafeligida Jahon tabiatni muhofaza qilish strategiyasi deb nomlangan muhim hujjat qabul qilindi va 1982-yil Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi "Tabiatni muhofaza qilishning Butunjahon Xartiyasi"ni e'lon qildi. Ko'plab nodavlat ekologik tashkilotlar (masalan, Greenpeace) va harakatlar ham paydo bo'la boshladi, atrof-muhitni muhofaza qilish uchun mas'ul bo'lgan davlat organlari tuzila boshlandi, ekologik ta'lim rivojlana boshladi, alohida geosferalarni muhofaza qilish bo'yicha ko'plab turli

shartnomalar tuzdilar. Eng muhimlari orasida odatda atmosferani muhofaza qilish bo'yicha ikkita protokol:

1). *Monreal protokoli* 1987-yil bo'lib, u jahon freonlarini ishlab chiqarishni qisqartirishni va kelajakda uni butunlay to'xtatishni nazarda tutadi. Olimlar, shuningdek, boshqa antropogen sabablarni ham ko'rib chiqmoqdalar, jumladan, Shattle, Proton va Energiya kabi tovushdan tez uchadigan samolyotlar va kosmik tizimlardan foydalanish. Shuningdek, stratosfera ozonining tarkibiga ko'plab tabiiy omillar kuchli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Bularga, birinchi navbatda, atmosfera sirkulyatsiyasining xususiyatlari kiradi, ular ozon qatlamini yo'qotgan havo massalarining qutblarga tushishini, quyosh faolligini va vulqon faolligini oshiradi. Pinatubo (Filippin) va Xodson (Chili) vulqonlari ozonosfera holatiga juda katta salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bundan tashqari, ko'proq ekstremal hukmlar mavjud, ulardan birini taniqli geograf, "Inson ekologiyasi" xalqaro jamg'armasi prezidenti A.P.Kapitsa bildirgan. Uning fikricha, freonlar ozon qatlamini yo'q qilmagan va umuman yo'q qilmaydi. Bu so'zlarni tasdiqlab, u ularning emissiyasining 80 foizi Shimoliy yarimsharga to'g'ri kelishini, asosiy "ozon teshigi" esa Antarktida ustida joylashganligini keltirdi. Freonlarning zararli roli to'liq isbotlanmaganligi Rossiya geografiya jamiyatining 1995-yildagi 10-chi Kongressidagi ba'zi ma'ruzalarda ham aytib o'tilgan.

2). *Kioto protokoli* (1997-yil) bo'lib, u ba'zan bizning davrimizning asosiy ekologik hujjati deb ataladi. U dunyo mamlakatlarini - iqlimning keyingi isishining oldini olish uchun - karbonat angidrid chiqindilarini kamaytirish bo'yicha qat'iy choralar ko'rishga majbur qiladi. Ushbu bayonnomaning bir ovozdan qabul qilingan matni tarixda birinchi marta rivojlangan mamlakatlar uchun bunday gazlar emissiyasiga nisbatan majburiy miqdoriy ko'rsatkichlarni belgilab berdi (CO_2 ishlab chiqaradigan tarmoqlarda CO_2 ni 5,2% ga kamaytirish). Shu bilan birga, har bir region emissiyalarni kamaytirish uchun o'z kvotasiga ega edi: butun Evropa Ittifoqi mamlakatlari uchun - 8% ga, AQSh uchun - 7% ga, Yaponiya, Kanada, Vengriya, Polsha, Rossiya, Ukraina va Yangi Zelandiya uchun - 6% ga. Shu bilan birga, Kiotoda muammoga qarashlarda juda katta farqlar aniqlandi. Kioto protokoli

bilan bog‘liq juda qiyin vaziyat bo‘lib, u 130 ta davlat tomonidan imzolangan bo‘lsada, ammo ularning umumiy emissiyasi dunyoning 55% ni tashkil etdi va bu Kioto protokolining kuchga kirishi uchun yetarli emas.. Bundan tashqari, Xitoy va Hindiston kabi davlatlar unga umuman qo‘shilmadi. Emissiyaning 37 foizini ta‘minlovchi AQSh esa protokolni imzolagan bo‘lsa-da, uni ratifikatsiya qilmadi, keyin esa kelajakda mamlakatning iqtisodiy rivojlanishini cheklashi mumkinligini aytib, undan butunlay chiqib ketdi. Bunday sharoitda Kioto protokolining amalga joriy qilinishi butun dunyo sanoatining o‘shir sur‘atlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit va rivojlanish bo‘yicha konferensiyasi 1992-yilda Rio-de-Janeyroda bo‘lib o‘tdi va bunda 179 davlat, 114 davlat va hukumat rahbarlari, 1600 nodavlat notijorat tashkiloti vakillari ishtirok etdi. Konferensiya bilan bir vaqtda minglab ishtirokchilarni jamlagan ekologiya masalalariga bag‘ishlangan “Global forum” ham bo‘lib o‘tdi. “Rio-92” konferensiyasining natijasi beshta asosiy hujjatning qabul qilinishi bo‘ldi.

-Atrof-muhit va rivojlanish deklaratsiyasi(27 tamoyil;)

-“XXI asr kun tartibi;

-o‘rmonlar bo‘yicha tamoyillar bayonoti;

- Biologik xilma-xillik to‘g‘risidagi konvensiya;

- Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha konvensiya.

Bu chora-tadbirlarning barchasi muayyan ijobiy samara berdi. Shunga qaramay, global tabiiy muhit holatini yaxshi tomonga tubdan o‘zgartirishga hali erishilgani yo‘q. Anjumanning juda ko‘p strategik qarorlari ijro etilmagani qayd etildi. Bu nafaqat milliy ekologik dasturlarga, balki, masalan, shimolning boy mamlakatlari tomonidan janubning qashshoq mamlakatlarida atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlarini moliyalashtirishga ham tegishli: bu maqsadlar uchun yillik 0,7% miqdorida ajratmalar o‘rniga YaIMning atigi 0,3 foizini tashkil etdi. Darhaqiqat, BMT Bosh Assambleyasining 2000-yil sentabr oyida bo‘lib o‘tgan Mingyillik sammiti ham shunday xulosaga keldi. BMTning 7-Bosh kotibi(1997-

2006) Kofi Ananning mazkur Sammitdagi ma'ruzasida insoniyat atrof-muhitni muhofaza qilish muammolariga juda kam e'tibor qaratayotgani ta'kidlandi.[1]



1-rasm. Atrof-muhit mohofazasidan barqaror rivojlanishga o'tish bosqichlari.[2]

Umuman olganda, bunday siyosat Shimoliyning iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda, ayniqsa, ko'kalamzorlashtirish ilmiy-texnika taraqqiyotining qaytarib bo'lmaydigan qismiga aylangan postindustrial mamlakatlarda ancha izchil amalga oshirilmogda. Bu mamlakatlarda qat'iy ekologik qonunchilik joriy etilmogda, ekologik texnologiyalar faol joriy etilmogda, ekosanoat jadal rivojlanmogda, ekologik bozor kengaymogda, bu esa "ekologiyaga bo'lgan

talab”ning o‘shini aks ettiradi. Iqtisodiy va ijtimoiy hayotni ko‘kalamzorlashtirish ayrim yangi sanoatlashgan mamlakatlar uchun ham juda xarakterlidir. Rivojlanayotgan mamlakatlardagi ekologik vaziyat yanada xavotirli ko‘rinadi. Ularning ba’zilari o‘z tabiiy boyliklarini asrash, tabiiy muhitni muhofaza qilishga e’tiborni kuchaytira boshlagan bo‘lsa-da, bir qancha yirik kompleks loyihalarni amalga oshirishga kirishgan bo‘lsa-da, atrof-muhitning tanazzulga uchrashining umumiy tendensiyasi haligacha bartaraf etilmagan. Aynan janubiy mamlakatlarda cho‘llanish, o‘rmonlarning kesilishi, tuproqning degradatsiyasi, suvning ifloslanishi va boshqalar jarayonlari eng katta miqyosda sodir bo‘ldi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha chora-tadbirlarning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan davlat ushbu maqsadlar uchun ajrata oladigan mablag‘larga bog‘liq. G‘arbning yuqori darajada rivojlangan mamlakatlarida yalpi ichki mahsulot tarkibida atrof-muhitni muhofaza qilish xarajatlarining ulushi odatda 1 dan 1,5% gacha.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maksakovskiy V.P. “Географическая картина мира”. Moskva. “Drofa”. 2008-y. 485-b.
2. Nigmatov A.N. “Tabiiy geografiya va geokologiya nazariyasi”. Toshkent. “Navro‘z”. 2018-y. 161.